

Вітаємо з Великоднем!

РІД НАШ КРАСНИЙ, РІД ПРЕКРАСНИЙ!

ОТЧИЙ

ЧАСОПИС

РІК ЗАСНУВАННЯ
2002

КВІТЕНЬ
Число 4 (208)
КИЇВ 2019

Видання ГО "Товариство "Чернігівське земляцтво"

СЛАВА нашого краю

Водночас з пересічними громадянами жили й діяли люди, що творили світ духовності, без якого будь-яка численна людність не буде самодостатнім народом із унікальним словом, мелодією, вишивкою чи іконописом. Саме наука й культура зберігали й розвивали національну самобутність українців і поліщуків-сіверян зокрема.

Цілком природно, що в середовищі нашого земляцтва ніколи не згасав інтерес до духовності малої батьківщини. Прикладом високої духовної зрілості стали й унікальні тематичні календарі, краєзнавче дослідження "Сіверські скрижалі" й книги наших славних земляків про рідні села.

В цьому сенсі видання фундаментального двокнижжя про видатних чернігівців має бути унікальним.

Що це так, можна судити й з особливої уваги членів земляцької Ради до майбутнього видання, які присвятили йому два засідання поспіль. На першому з них було затверджено концепцію двотомника.

Жорсткими є й умови відбору героїв майбутнього фактично енциклопедичного видання. Як правило, їхня діяльність має сягати загальнонаціональних, європейських чи й світових стандартів, бути вагомим внеском у світову духовність. Для прикладу, Чернігівщина пишається сотнями докторів чи кандидатів наук, відомих артистів з високими званнями чи ав-

торів цікавих книг і художніх полотен. Але обмежені можливості видання змушують упорядників послуговувати ще й іншими знаками державного визнання – скажімо, державними та

робити з Героями війни та праці? Вони теж заслуговують на найвищу увагу.

Саме про це й йшлося на обох засіданнях Ради земляцтва, які провів її голова Віктор Ткаченко. І якщо на першому з них було тільки озвучено початок великої колективної роботи, то на другому вже стало зрозумілим: крига скресла! Практично кожне районне відділення встигло попрацювати з місцевим керівництвом районів і подати списки кандидатур до книги.

Як повідомила виконавчий директор земляцтва Тетяна Літошко, нині настає черговий етап роботи – остаточний відбір кандидатур справжніх світочів духовності. Цей клопіт покладений на робочу групу, до якої увійшли Віктор Ткаченко (голова), Тетяна Літошко, Леонід Горlach, Станіслав Довгий та Сергій Спугай, до яких нині долучилися Микола Вощевський, Євген Клименко та Володимир Горбатенко.

На пропозицію голови Ради Віктора Ткаченка було внесено зміни до редакційної ради газети. Подякувавши багатолітнім членам редколегії, що вибувають, як правило, за віком і станом здоров'я, за роботу, В. Ткаченко вніс на затвердження новий дещо скорочений склад дорадчого органу нашого друкованого видання.

У різноkvітті України наша древня Чернігівщина займає не останнє місце – досить тільки зануритися в переплин віків, що залишив нам у спадок імена попередників, на яких тримається вся світова історія.

національними преміями, якщо стоїть питання про діячів минулого та нинішнього століття, коли такі норми набрали чинності в нашому суспільстві. Самобутні ж імена героїв давніших часів визнані самим часом і не потребують додаткових рекомендацій.

Часом виникає питання: що робити з державними та громадськими діячами, увінчаними найвищими лаврами, що

Рада ГО "Товариство
"Чернігівське земляцтво"

На Великоднь і крашанки цілуються.

У КВІТАНІ СВЯТКУЮТЬ СВІЙ ЮВІЛЕЙ:

БУЛАХ Олександр Сергійович – 75-річчя. Народився 7 квітня 1944 року в Бобровиці. Протягом 25 років перебував на оперативно-слідчій роботі. Ветеран МВС.

ГУБАР Ганна Федотівна – 70-річчя. Народилася 1 квітня 1949 року в с. Окунінів Козелецького району. Засновник Всеукраїнської благодійної організації "Даунсіндром", нині – консультант. Старший вчитель спеціалізованої загальноосвітньої школи "Надія" для дітей з особливими потребами. Учасниця ансамблю "Елегія".

КОЛЕСНИК Любов Михайлівна – 70-річчя. Народилася 1 квітня 1949 року в Носівці. Працювала начальником управління кадрів Міністерства культури України.

НОВИК Михайло Михайлович – 70-річчя. Народився 2 квітня 1949 року в с. Калинівка Носівського району. Журналіст.

ЛИТВИН Євген Григорович – 70-річчя. Народився 10 квітня 1949 року в смт. Ріпки. Працював на авіазаводі ім. Антонова, в будівельній компанії "Основа-Солсиф".

СКРИПЕЦЬ Микола Якович – 70-річчя. Народився 16 квітня 1949 року в Носівці. Вчитель української мови і літератури. Член НСПУ.

ГУЩЕНКО Валентина Олексіївна – 65-річчя. Народилася 3 квітня 1954 року в Ічні. Довгий час працювала у Національній Академії державного управління при Президентові України.

Кандидат педагогічних наук. Відмінник народної освіти України.

СЛАБКОВСЬКИЙ Михайло Васильович – 65-річчя. Народився 4 квітня 1954 року в с. Євминка Козелецького району. Працює заступником директора ТОВ "БленСІ".

ДВОРСЬКИЙ Григорій Іванович – 65-річчя. Народився 11 квітня 1954 року в с. Червоні Партизани Носівського району. Колишній керівник хору Київського педагогічного університету ім. Грінченка.

ГУЛІЄНКО Надія Михайлівна – 65-річчя. Народилася 23 квітня 1954 року в с. Перелюб Корюківського району. Працювала головним спеціалістом Міністерства освіти і науки України.

ЛИТВИНЕНКО Анатолій Федорович – 60-річчя. Народився 9 квітня 1959 року в с. Борсуків Козелецького району. Начальник АГВ виконавчого комітету Броварської міськради.

СТУЖНЕВА Надія Миколаївна – 60-річчя. Народилася 22 квітня 1959 року в с. Жуківщина Козелецького району. Директор фінансового департаменту УДППЗ Укрпошта.

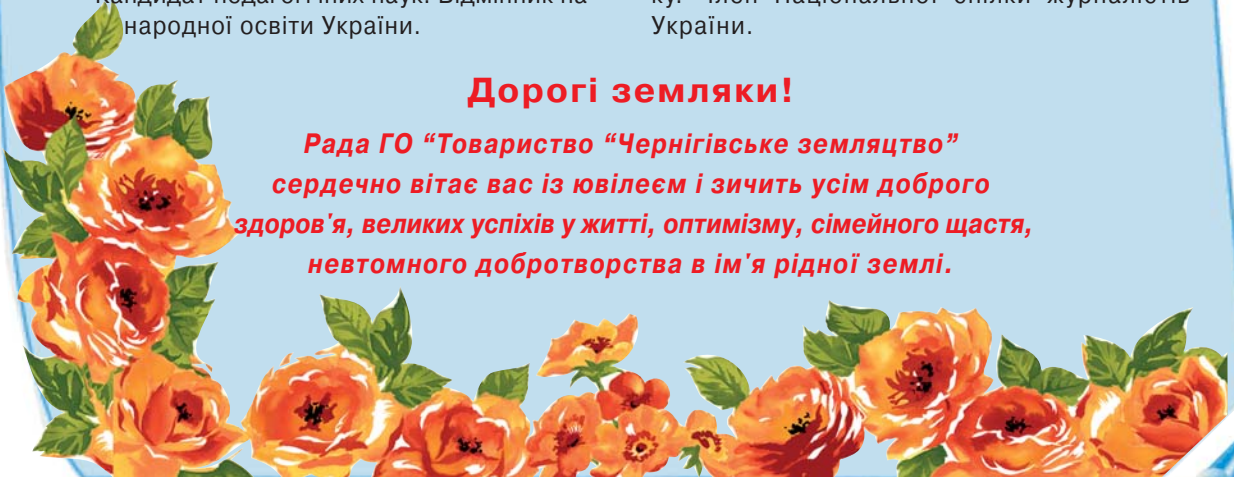
ГРАБ Сергій Олександрович – 60-річчя. Народився 25 квітня 1959 року в Києві (батьки родом із смт. Любеч Ріпкинського району). Військову службу проходив у військах та підрозділах урядового зв'язку у Львові, в Республіці Польща та Києві. З 2007 року проходив службу та працює у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Полковник запасу. Нагороджений відомими відзнаками СБУ та Держспецзв'язку. Член Національної спілки журналістів України.

Дорогі земляки!

Рада ГО "Товариство "Чернігівське земляцтво" сердечно вітає вас із ювілеєм і зичить усім доброго здоров'я, великих успіхів у житті, оптимізму, сімейного щастя, невтомного добротворства в ім'я рідної землі.

Перший день весни цього року для представників Чернігівського земляцтва – керівників Борзнянського відділення Володимира Леміша, Бобровицького відділення Андрія Пінчука, керівника відділення ліквідаторів аварії на ЧАЕС Миколи Поети та групи корюківчан на чолі з керівником відділення Ольгою Сировою видався сумним – адже їхали вони до найтрагічнішого куточка Чернігівщини містечка Корюківка, де 1, 2 та 9 березня 1943 року нацистські карателі знищили близько 7000 людей, спалили 1290 будинків. Це була найжорстокіша за всю Другу світову війну розправа в Європі.

Непошанована трагедія

Іхали й згадували трагічні події воєнних років, які переживало мирне населення тих сіл, де проживали їхні рідні. Я нагадала про спалені Піски, де загинуло понад 800 невинних людей. Ядлівку (нині село Перемога) – щент спалену разом з його мешканцями та в одну ніч розстріляних в моїй Новій Басані 365 16–17-річних юнаків. Андрій Михайлович розповів про закатовані родини радянських активістів та партизан у Марківцях. Микола Володимирович з тугою в серці нагадав нам, як у Срібному палили сотні невинних жителів довколишніх сіл. Тож усім нам було не до милування чарівними пейзажами рідної землі.

І ось оновлене ошатне містечко. Не вірилося, що саме тут далекої весни небо плавалося від смертельного вогню, що розпачливі зойки жінок та дітей розліталися на десятки кілометрів довкола. Але так було, про що свідчить бодай встановлений в центрі Меморіал із чорного граніту на честь героїчного опору жителів Корюківщини.

Саме біля нього й відбувся траурний мітинг. Кати зробили все для того, щоб не залишилося жодного свідка трагедії. Та на площі зібралися нові корюківчани, ніби засвідчуючи, що дух народу незнищений. Були покладені квіти, відбулася хвилина мовчання, заупокійну літію відправив настоятель Чернігівського храму Святої Великомучениці Катерини отець Роман (Кіник). Досить діловим був виступ голови Чернігівської облдержадміністрації Олександра Мисника, який, зокрема, наголосив:

– Наше завдання сьогодні – зберегти історію, яку так намагався приховати комуністичний режим. Я вітаю те, що Мі-

ністерство освіти України нарешті звернуло увагу на трагедію корюківчан, і з цього року в чотирьох шкільних підручниках вже подана інформація про ті трагічні події. Але цього недостатньо, про це повинен говорити кожен підручник з історії України.

Голова обласної ради Ігор Вдовенко відзначив, що у перші дні березня на цьому скорботному місці ми всім серцем відчуваємо весь трагізм нашого українського народу в Другій світовій війні. За те, щоб трагедія не повторилася, нині зі зброєю в руках на східних рубежах нашої країни стоять десятки тисяч українських воїнів.

Про трагічні події тих днів нагадали й двоє літніх людей, які чудом врятувалися після небувалої розправи – сприйняли цю акцію як надію на те, що нарешті здійсниться задумане в попередні роки, що в Корюківці виросте найбільший на всю державу меморіальний комплекс, що зіллється в одне море ріки крові й сліз безневинних українців і не буде соромно перед світом за власне безпам'ятство.

Меморіальні заходи продовжилися в урочищі Гай – на місці перепоховання жертв трагедії. Через заболочену місцевість до трьох піщаних пагорбів, де й мають бути братські могили, веде дощата лежнівка, та й сама місцина потребує належного упорядкування. На знак світлої пам'яті учасники мітингу запалили лампадки, знову звучав молебень, воїни вшанували загиблих трикратним залпом, притихлі люди вглядалися в довколишні ліси, дехто витирав потай непрошені сльо-

зи. Справді, треба багато зробити для того, щоб пам'ять про небувалу трагедію мирних людей не згинула, не обірвався остаточно зв'язок поколінь і народ наш не перетворився на манкуртів і не розлетівся по світах, як перекотиполе...

Ми поверталися назад з тим же присмаком неперехідної печалі та почуттям провини перед загиблими. Справді, чи все ми зробили для того, щоб сказати самим собі правду про небувалу війну, як це зробила Європа? Чи знають сучасники про головорізів з угорської 105-ї легкої дивізії генерал-лейтенанта Золтана Йогана Алдя-Папа, які нищили наших земляків не тільки в Корюківці, а й по інших куточках області? Чи переоцінили належним чином злочинні дії своїх же "месників", про яких натворили в недавні часи стільки легенд? Адже саме в ті криваві весняні дні біля п'яти тисяч озброєних федоровців відсиджувалися в лісах поблизу Корюківки, спокійно жуючи відібраний у населення хліб і сало, запиваючи самогоном, а неподалік якихось 300–500 карателів та прислужників нищили тисячі дітей та жінок, а дим від страшного пожара розносився на десятки кілометрів довкола. То які ж вони тоді партизани, хіба не після їхніх хапливих набігів на ворожі гарнізони земля червоніла від крові тисяч мирних громадян? Ці питання ще потребують чесної відповіді з позиції непідкупної історії.

Тож перед нами великий борг, аби нарешті гідно, на рівні державному, пошанувати трагічну пам'ять, аби не повторилося подібне.

Тетяна ЛІТОШКО
Фото
Володимира ЛЕМІША

НАБОЛІЛЕ

Мені особисто, в не таку вже й далеку радянську пору, довелося багато часу провести далеко від рідних місць, як то кажуть, "за межами" і – засвідчую – зустрів з земляком-українцем на цілий день піднімала настрій, а побачення з чернігівцем було вже майже святом. Впевнений – це відчуття притаманне переважній частині чернігівців, черкашан, львів'ян, харків'ян чи мешканцям будь-яких інших регіонів України.

Землячка Чернігівсько-Київська родина, яка юридично започаткована і оформлена в 1996 році, налічує сьогодні всього кілька тисяч членів. Це попри той незаперечний факт, що киян з чернігівським корінням багато десятків, а то й кілька сотень тисяч. Чому ж така інертність земляків? Важка пора? То, навпаки, треба гуртуватися до купи! Немає часу за роботою? А пенсіонери, а домогосподарки? Та, врешті-решт, й не у всіх така вже обтяжлива робота. Особисті труднощі, проблеми зі здоров'ям? То в земляцтві і юристи, і бізнесмени, і лікарі – і багатьом таки допомагають...

Тисячі й тисячі земляків з Чернігівщини, в різні часи і за різних обставин, вилетіли з батьківської хати та, волею долі, отаборились у столиці. Зрозуміло, що мають вони велике розмаїття характерів, уподобань, суспільної значимості, талантів, політичних чи релігійних поглядів. Це природньо, адже кожна людина – то великий і неповторний світ.

Об'єднує нас усіх одне: місце народження – наша мала батьківщина, а багатьох – ще й прагнення творити добро для неї.

Причина, мабуть, в іншому, в тому, що в земляцтві з першооснов культивується золоте правило громадянського суспільства: з чим до нього прийшов, що хочеш зробити для земляків, для своєї малої батьківщини, чи готовий долучити свої потуги до колективної праці в ім'я Чернігівщини, в ім'я України? Якщо так, якщо довів це – то можна і про своє...

На превеликий жаль, часто, за надто часто, почувши щось про добрі справи чернігівського земляцтва, до нього приходять земляки лише по допомогу – влаштувати на роботу, вирішити побутові проблеми, прилаштувати в гуртожиток чи підтримати в конфлікті з начальством. А для

земляцтва, для Чернігівщини ці земляки нічого не зробили і робити не збираються. Аргумент неубієнний – ми ж усі чернігівці!

Я міг би знову, як і перед недавнім загальним зібранням, назвати сотні прикладів любові до рідного краю, патріотизму, що народжується буквально в кожному районному відділенні чи об'єднанні і золотими зернами лягає на спільну

ниву народного буття. Це й безкорислива допомога пораненим захисникам України в госпіталях, і підтримка осиротілих їхніх родин, і турбота про дітей, і десятки земляцьких акцій, проведених спільно з місцевою владою, і дбання про історичні місця малої батьківщини. А можливим це стало тільки через те, що в нашому об'єднанні серед кількох тисяч земляків багато небайдужих людей, що земляки чинять за давнім українським законом: зроби добро іншим, то й тобі віддячиться. Як на тій вселюдській толоці, коли громада приходить з допомогою погорільцю за покликком серця. Наша молода держава, яку шматують зовнішні і внутрішні недруги, яку силоміць змушують відмовитися у праві бути рівною серед інших вільних самодостатніх держав світу, потребує не розбрату, а консолідації всіх здорових сил. Цим і займається наше земляцтво, через що й здобуло повагу і в столиці, і по обидві сторони Десни, яка перерізує область майже навпіл.

Невелика частина щоденних творень земляцьких осередків (районних, молодіжного, ветеранського та чорнобильського) висвітлюється на шпальтах газети "Отчий поріг", головним редактором якої є знаний поет Л. Горlach, та на земляцькому сайті, який адмініструє керівник Сосницького відділення О. Орехович. Робота у них нелегка.

Причин багато, але основна одна – і редакції газети, і редактору сайту матеріали у земляцьких осередків часто приходиться, як то кажуть, буквально зубами вигризати, покладаючи на це масу часу та енергії,

за що нашим соборникам-краянам честь і хвала.

На жаль, розуміння патріотизму у різних людей, зокрема, і у наших земляків, дещо відмінне. Є і такі, які уявляють себе чи не єдиними тлумачами цього поняття, такими собі "приватизаторами" його, а для оприлюднення своїх поглядів інтенсивно використовують безмежне поле інтернету, що для цього ідеально підходить.

Саме там час від часу з'являються менторські настанови землякам, як треба любити Україну, які слова повинен вживати справжній патріот, роз'яснюється "недолугим писакам", що Україна і Вітчизна – це не одне й те ж, бо ж, бачите, Вітчизна – від слова "вітчим", тобто нерідна вона якась... Або що словосполучення "визволення України від нацистських окупантів" – невірне (непатріотичне?), треба не "визволення", а "вигнання". Чи висока порада не вживати щодо окремих керівників відділень нашого товариства поняття "високодостойні лідери" земляцького руху, адже в земляцькому русі лідерів не повинно бути, всі в ньому рівні і нічого когось ставити в приклад! А тим часом, поширюючи свої "патріотичні роздуми", імперативно діють земляків на справжніх патріотів в Україні і несправжніх у Томську.

Такий підхід нагадує мені епізод зі своєї дискусії в 2010 році з тодішнім керівником Луганського земляцтва славнозвісним О. Єфремовим, який на мої аргументи щодо розмаїття поглядів у індивідів безапеляційно заявив: "Ми, луганчани, на виборах віддали 94% голосів за Януковича, тому, якщо хтось думає інакше – хай забирається геть з земляцтва!".

Категоричність, безапеляційність висловлювань критиків не залишають сумніву, що, навішуючи ярлики "недопатріотизму", картаючи нерозумних за "недорозуміння" глибин історичного моменту, вони відчувають свою стовідсоткову правоту та

Практика діянь нашого земляцтва, як і стиль його друкованого органу, стверджують одне: все, чим ми займаємося, плекає високий український дух, котрий і зібрав нас до купи двадцять три роки тому. На тому і тримаємось, те і будемо проповідувати.

право вказуючим перстом наставляти і направляти. А, враховуючи, що і "матеріалом" володіють, "творчо"

Наша молода держава, яку шмагують зовнішні і внутрішні недруги, яку силоміць змушують відмовитися у праві бути рівною серед інших вільних самодостатніх держав світу, потребує не розбрату, а консолідації всіх здорових сил. Цим і займається наше земляцтво, через що й здобуло повагу і в столиці, і по обидві сторони Десни, яка перерізує область майже навпіл.

опрацьовуючи кожен вираз у земляцькому "досє", та і словом теж непогано, то воно дійсно б'є. У визначену ціль...

Було б не так гірко, якби це були узагальнені роздуми, якби нападки "приватизаторів патріотизму" не були направлені, в основному, на газету "Отчий поріг" та її головного редактора Л. Горлача, практично звинувачуючи його в русофільстві та ностальгії за "совком".

Думається мені, що, якби жили ми в тридцятих роках минулого століття в СРСР і вже функціонував інтернет, то давно вже за масою звинувачень "справжніх патріотів" Леонід Никифорович скнів би на Соловках, як "враг народа". Та й то ще повезло б...

Не знаю чому та навіщо гярково народжують наші автори подібні позивання, але хотілося б порадити їм одне: а візьміться власноруч за

якісь добрі справи в земляцькому гурті, бо ж одне – молоти язиком, а інше – плуга перти. І не забувайте, що плювати в рідну криницю небажано, бо колись же захочеться й чистої води скуштувати.

Дивуюсь, чому до цих пір "справжні патріоти" обходять стороною шеф-редактора "Отчого порогу"? На їхню думку, до газети не має відношення? Священна корова? Маю надію, що йому скоро теж буде непереливки.

Що ж до "Отчого порогу", то, безперечно, газета (як і окремі висловлювання, вирази, визначення в ній) не ідеальна. Є помилки, недоробки, стилістичні огріхи і ще багато іншого можна закинути.

Тільки не "недопатріотизму".

А ще слід пам'ятати, що творить її не редакційна колегія з 12 осіб, визначених на останній сторінці, а, на жаль, практично одна людина, якій потроху, на волонтерських засадах, допомагають люди, зайняті своєю основною роботою, що в редакції не значаться.

"Наставникам" же газети раджу почитати хоч дециму з написаного прекрасним поетом Л. Горлачем, бодай його віршовані романи "Мазепа", "Мамай", "Перст Аскольда". Може, щось і зрозуміють ...

Практика діянь нашого земляцтва, як і стиль його друкованого органу, стверджують одне: все, чим ми займаємося, плекає високий український дух, котрий і зібрав нас до купи двадцять три роки тому.

На тому і тримаємось, те і будемо проповідувати.

Віктор ТКАЧЕНКО,
Голова Ради Товариства
"Чернігівське земляцтво"
Фото Ганни СКРИПКИ

Покликаний

Свій ювілей святкує непересічна особистість, добра, порядна і чуйна людина – Сергій Олександрович Граб.

ТВОРИТИ ДОБРО

Він народився в Києві у родині річковика Олександра Михайловича та будівельниці Зої Дмитрівни. Є у Сергія Олександровича ще молодша сестра – Гребінь (Граб) Людмила, яка також проживає в Києві і працює науковим співробітником в Інституті психології Академії педагогічних наук України.

Батьки родом із смт. Любеч, що на Ріпкинщині. Там пережили німецьку окупацію. Батько допомагав визволенню Любеча від німецьких окупантів. Зокрема, під час наступу радянських військ показав воїнам-танкістам місце знаходження замаскованого німецького складу з паливом. Дід по матері, Ігнатенко Дмитро Антонович, підтримував зв'язки з партизанами, постачав їм продовольство, за що був заарештований німцями.

У родині Олександра панували злагода та щирі стосунки, відчувались висока духовна аура та почуття любові. Батьки вчили дітей доброті та поряд-

ності у стосунках із людьми. Саме з дитячих літ розпочався шлях до добрих звершень у житті Сергія.

Після закінчення середньої школи працював лаборантом у Київському конструкторському бюро ім. Д. Мануїльського. У листопаді 1977 року був призваний на військову службу, яку проходив у 410-му окремому батальйоні зв'язку 16-ї повітряної армії Групи радянських військ у Німеччині.

У 1979 році він вступив на факультет радіозв'язку Київського вищого військового училища зв'язку ім. М. Калініна, яке закінчив у 1984 році з кваліфікацією "радіоінженер". Потім до 1991 року проходив службу у Львові, Вжесні (Польща), Києві, а з 1991 по 2007 рік – на офіцерських посадах у підрозділах урядового зв'язку Служби безпеки України. Військову присягу на вірність українському народу прийняв 16 січня 1992 року. У 2005 році йому присвоєно військове звання "полковник".

З 2007 по 2010 рік Сергій Олександр-

ович займав посади начальника відділу, заступника директора Департаменту кадрового забезпечення Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, з 1 січня 2011 року після звільнення в запас – головний спеціаліст з питань кадрової роботи.

Одночасно з виконанням основної роботи Сергій Олександрович багато часу і сил віддає громадсько-культурному життю. З 1991 року – член Спільки офіцерів України, а нині – голова Суду офіцерської честі цієї організації. Автор (співавтор) понад 30 нагрудних знаків, медалей і відзнак для силових структур України та громадських організацій, символіки Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, її територіальних підрозділів, а також наруканних шевронів. Є членом Національної спілки журналістів України, активним членом Ріпкинського відділення земляцтва.

Брав активну участь у створенні музею історії урядового зв'язку в Києві та поповненні експозиції цього музею. Є автором ряду публікацій з історії спеціального зв'язку України. Нині готує книгу спогадів ветеранів органів і військ урядового зв'язку України.

Сергій Олександрович цікавиться фалеристикою та історією холодної зброї. Є автором книг "Словник ділових характеристик", "Нариси з історії Любеча".

Він активно співпрацює з керівництвом району та особливо з Любецькою селищною радою, надає велику допомогу в культурному розвитку містечка Любеч. Ним виготовлено та передано для селищної ради колар (нагрудний ланцюг) та бойову булавку 14–16 ст. як символ влади Любецького селищного голови. Не поривається тісний зв'язок із діяльністю селищної школи. Ним було передано понад тисячу томів художньої та історичної літератури Любецькій селищній бібліотеці. За його ініціативи засновано проведення кубка Любеча з волейболу, присвяченого захисникам Вітчизни всіх часів.

Зокрема, він є головою Ради товариства Хреста преподобного Антонія Печерського, та автором відзнаки, яка вручається від імені Ріпкинського відділення. За 12 років з часу заснування ордена відзначено 46 осіб.

Значним є вклад Сергія Олександровича у поповнення експозиції історико-археологічного музейного комплексу "Древній Любеч".

За бездоганну службу у підрозділах урядового зв'язку, активну участь у громадсько-культурному житті він нагороджений низкою відомчих відзнак.

Життєве кредо Сергія Олександровича – творити добро у житті, дарувати красу та радість людям. Заради цього варто жити – адже зроблене людиною добро сторицею повернеться до неї.

**Володимир ФЕДЯЙ
Анатолій ФЕДОРЧЕНКО**

Зшиваємо

Дивовижний збіг обставин призвів до започаткування унікальної просвітницької програми.

УКРАЇНУ!

Хроніка:

30 січня. Стартували з Києва на мікроавтобусі одного з членів делегації. Турне народного артиста України відбувалося за підтримки командування Сухопутних військ Збройних Сил України, керівництва місцевого самоврядування Семенівського і Талалаївського районів Чернігівської області та волонтерів.

31 січня. Госпіталь м. Северодонецьк. В. Нечепу підняв бойових дух медичного персоналу і пацієнтів пісню, музикою та словами підтримки:

– Ми вам дякуємо – за Україну! Вона на вас дивиться, а ми вам бажаємо єдиного – щоб ви були здоровими і з перемогою повернулися в свої сім'ї. Так воно й буде! Буде, я в це вірю!

Голова Талалаївської районної ради, заслужений працівник культури Юрій Дзюбан виступив із власними віршами. Голова Семенівської районної ради В. Малкович висловив слова вдячності і передав персоналу госпіталю продукцію від пасічників.

Штаб ОТУ "Північ". Аншлаг. Один з командирів помітив влучність і сучасність слів з козацької пісні про надщерблені шаблі.

По обіді – **третій виступ.** Цього разу перед фаховою аудиторією ОКЗ "Северодонецький коледж культури і мистецтв імені Сергія Прокоф'єва". В. Нечепу, крім сольного співу, яскраво подав історію кобзи, розповів про гімн бояна рунами писаний ще в 340 році, про обряди, козацькі й чумацькі анекдоти.

Вечір – протокольна зустріч з керівництвом Луганської військово-цивільної адміністрації. Щире виконання декількох пісень і почуте саме там "зшиваємо Україну".

1 лютого. Концерт у дитячій школі мистецтв м. Привілля. Більше півтори сотні дітей з трьох шкіл. В. Нечепу поділившись неспростовним доказом нашої спорідненості – ми прийшли з Сіверської землі на береги Сіверського Дінця. Незримі духовні нитки зшивають ук-

раїнців! Вручили гуманітарну допомогу.

Концерт у дитячій школі мистецтв м. Новодружеськ. І знов, мов струминець повноводний, звучала ліра.

А харизматичний Юрій Дзюбан вразив новодружан силою свого простого та доброго поетичного слова. Передали гуманітарну допомогу.

м. Лисичанськ. Рефреном звучали рядки Ю. Дзюбана: "Грає кобза, звучить ліра, / В нас пробуджуючи віру!..". Всюди – повні зали і глядацький успіх.

Увечері ми самі за запрошенням несподівано опинилися на дивовижному концерті Луганського філармонійного симфонічного оркестру в коледжі м. Северодонецьк. Ми затоваришували з молодими віртуозами з Швейцарії, які виступали разом з музикантами оркестру.

3 лютого. Найтриваліша подорож за весь час місії. **Десятий виступ** в школі с. Трохізбенка, на якій завітали вчителі, учні та бійці однієї з бригад. Вручення гуманітарної допомоги.

Клуб с. Кримське. Концерт в холодному приміщенні. Під час виступу глядачі – місцеві мешканці та бійці сиділи у верхньому одязі. Але ми із захопленням дивилися на світлі обличчя наших людей, коли лунала прадавня українська пісня, цей дивовижний код!

На позиціях наших військових ми несподівано зустріли представника Православної церкви, який привіз єдину копію нещодавно підписаного Томосу про надання автокефалії Православній церкві України, яка подорожує фронтом для підтримки наших бійців.

Дванадцятий виступ. В. Нечепу виступав безпосередньо в окопах.

Кобзарські мандри завершилися безліччю світлин з непересічною особистістю, людиною незвичайного патріотизму і любові до України.

Сергій МАКСИМЕНКО,
Семенівське відділення

P.S. Як стало відомо, за значний особистий внесок у популяризацію і розвиток української культури, натхненню та сумлінну працю у справі просвітництва молоді, національно-патріотичного і культурного виховання особового складу Сухопутних військ Збройних Сил України Василя Нечепу було відзначено грамотою та відзнакою командувача Сухопутних військ ЗС України.

Під час проведення проекту розвитку молодих лідерів Семенівщини у грудні 2018 року народилася спільна ініціатива цивільно-військового співробітництва Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, голови районної ради Семенівського району і Семенівського відділення Чернігівського земляцтва м. Києва: організувати поїздку народного артиста України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка кобзаря-лірника Василя Нечепи з благочинними концертами і гуманітарною допомогою на Луганщину, де і було започатковано програму лідерства. Програму візиту було запропоновано групою цивільно-військового співробітництва.

Майстер-клас для ансамблю бандуристів в фойє біля відомого фонтану Северодонецького коледжу культури і мистецтв. Творчому колективу Василь Нечепу, крім імпровізованого виступу, подарував збірку "В рокотанні-риданні бандур", присвячену українському кобзарству, а голови Семенівської і Талалаївської районних рад в урочистій обстановці вручили безцінний подарунок – справжню чернігівську концертну бандуру.

2 лютого. Концерт у музичній школі № 2, м. Лисичанськ. Діти цієї школи мають чимало цікавих мистецьких проєктів в Україні та за її межами. Тож із натхненням слухали українську пісню, яка мала велику історію.

Концерт в дитячій школі мистецтв,

Історія становлення незалежної Української церкви

Хронологія церковних відносин

З часу хрещення Русі минуло понад тисячу років. Понад 500 років церковні правителі в Києві, Константинополі та Москві сперечаються і борються за владу і статус.

IX століття

Початок поширення християнства серед слов'янських народів. Брати Кирило і Мефодій переклали слов'янською мовою Біблію і церковні книги.

988 рік

Хрещення Київської Русі. Київський князь Володимир Святославович завершив процес утвердження християнства. Митрополитами – главами місцевої церкви – служать греки, яких присилає Константинополь.

1051 рік

Під час правління князя Ярослава Мудрого митрополитом вперше був обраний місцевий русин (українець) Іларіон.

1054 рік

Відбувається велика схизма – Рим і Константинополь розходяться, але ще не остаточно, розкол закріпиться пізніше. Виникають західна і східна гілки християнства. Більшість слов'янських народів історично орієнтуються на Константинополь.

1240 рік

Монголо-татари руйнують Київ, місто втрачає своє політичне значення. Митрополити переносять резиденцію на північ – у місто Владимир, але – як і раніше – називають себе "київськими".

Константинопольський патріарх Єремія II

1325 рік

Із Владимира митрополит перебирається до Москви, і далі називаючись "київським".

1448 рік

У Москві обрали рязанського єпископа Йону на посаду митрополита і відправили на узгодження до Константинополя. Але там патріарх уже призначив іншого кандидата – грека Ісидора. У Москві Ісидора прийняли неприязно, згодом його усунули і призначили на кафедру Йону. Оскільки Константинополь його кандидатуру не схвалив, там його вважають нелегітимним.

1458 рік

Константинопольський патріарх провів реорганізацію Київської митрополії: долучив до неї території Литовської, Галицької і західної частини Київської митрополій, а офіційним титулом її керівника стає "митрополит Київський, Галицький і всієї Русі". Глави нової митрополії мали кілька резиденцій: у Києві, Новгородці (нині місто в Гомельській обл.) і Вільні (сучасний Вільнюс, Литва).

Туди не увійшли окремі московські землі. З цього часу вони належать невизнаному Константинополем митрополитові, який сидить у Москві і називає себе митрополитом усєї Русі.

1467 рік

Константинопольський патріарх спеціальною грамотою оголошує митрополита Феодосія в Москві розкольником.

1588–89 роки

Константинопольський патріарх Єремія II їде в Москву, де фактично потрапляє під арешт. Після півроку переговорів із царем Борисом Годуновим він під тиском погоджується визнати автокефальний статус Московської церкви, а її предстоителя – патріархом.

1593 рік

Собор у Константинополі підтверджує рішення Єремії II про заснування патріархату в Москві.

1686 рік

Втрата незалежності Київської митрополії. Константинопольський патріарх Діонісій IV видав грамоту про передачу права Московському патріарху висвячувати Київського митрополита.

У грамоті обумовлювалися умови передачі. Серед іншого, митрополит Київський повинен був першим згадувати в молитвах патріарха Константинопольського, а вже потім патріарха Московського. У Москві цей акт помилково сприйняли як передачу Київської митрополії у цілковите своє підпорядкування.

1721 рік

Цар Петро I скасував Московське патріархування. Замість нього церквою тепер керує колегіальний орган – Святійший синод. Фактично це державне відомство у справах церкви. Константинопольський та інші східні патріархи через деякий час вимушені були визнати цю форму правління.

1917–21 роки

Після падіння Російської імперії активізується рух за автокефалію православної церкви в Україні. Створюється Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Через те, що рух не підтримав жоден єпископ, священникам доводиться самостійно ставити нових. Це суперечить правилам православ'я, через це нову церкву називали "самосвятською".

1918 рік

Після більшовицької революції ні про який царський Святійший синод мова йти вже не може. Церквою в Росії знову керує патріарх московський. Константинополь визнає його законним.

1924 рік

Константинопольський патріархат видає томос про автокефалію Польської православної церкви як історичного правонаступника стародавньої Київської митрополії.

У документі зазначається, що "відмежування Київської митрополії і православних митрополій Литви і Польщі від Константинополя і приєднання до Московської церкви відбулося не за приписом канонічних правил", посилаючись на рішення 1686 року.

Основна територія нової автокефальної церкви – це землі сучасних західної України і західної Білорусі.

1943 рік

В середині Другої світової війни радянський керівник Йосип Сталін кардинально змінює своє ставлення до церкви. Він зустрічається з уцілілими митрополитами і схвалює їхнє бажання обрати патріарха. Виникає нова назва – Російська православна церква (РПЦ). Реставрація відбувається під чужим контролем компартії, НКДБ і спеціального органу – Ради у справах Російської православної церкви.

1948 рік

Православні єпископи соціалістичної Польщі відмовляються від томосу Константинопольського патріарха під тиском органів безпеки. Після цього Московський патріарх видає власний томос про автокефалію православної церкви в Польщі, але кордони цієї церкви стають іншими, ніж у томосі 1924 року – адже ця країна позбулася частини території на сході за пактом Молотова-Ріббентропа.

1989 рік

На території України з'являється юрисдикція УАПЦ – громади, епархії та священники.

1990 рік

Патріарх Алексій II створює Українську православну церкву у структурі Московського патріархату – УПЦ (МП). Вона отримує внутрішню автономію, але підпорядковується Російській православної церкві. Очолює УПЦ (МП) Філарет.

1991 рік

Глава УПЦ (МП) Філарет просить у Москві про автокефалію, тобто повну незалежність.

Травень 1992 року

РПЦ звинувачує Філарета в "аморальному способі життя". Філарет обіцяє скласти повноваження, але згодом відкидає всі звинувачення. РПЦ усуває Філарета від влади.

Червень 1992 року

Частина УПЦ (МП) об'єднується з УАПЦ і утворює Українську православну церкву Київського патріархату – УПЦ КП. Пізніше, в 1995 році її очолює Філарет.

1993 рік

Частина духовенства відмежується від УПЦ КП та відновлює УАПЦ.

1997 рік

Архієрейський собор РПЦ проголошує анафему Філарету.

Анафема – церковне прокляття, яке означає відлучення людини від церкви. Для православних це особливо важливо, бо вони вірять, що тільки в церкві можна врятувати свою душу. За церковними правилами, анафему проголошували за неправильне вівчнення про Бога, але в цьому випадку анафему накладали і з політичних мотивів.

2008 рік

Президент України Віктор Ющенко ініціює процес переговорів щодо отримання автокефалії від Константинополя, але вони зазнають поразки через протидію Москви.

19 квітня 2018 року

Верховна Рада України і президент Петро Порошенко спільно з УПЦ КП, УАПЦ та частиною єпископів УПЦ (МП) відправляють звернення до Константинопольського патріарха Варфоломія з проханням надати томос про автокефалію об'єднаній православної церкві в Україні.

11 жовтня 2018 року

Синод Константинопольського патріархату скасовує рішення 1686 року. Москву позбавляють права призначати Київського митрополита. Анафема РПЦ керівникові УПЦ КП Філарету визнається недійсною. Стартує процес надання автокефалії православної церкві в Україні.

15 жовтня 2018 року

Російська православна церква ухвалила рішення про повне припинення евхаристичного спілкування з Константинопольським патріархатом.

13 листопада 2018 року

Синод української православної церкви (Московського патріархату) вирішив розірвати евхаристичне спілкування з Константинопольським патріархатом, як і вся

Російська православна церква. Того ж дня президент України Петро Порошенко зустрівся з групою архієреїв Української православної церкви (Московського патріархату), які підтримують помісну українську церкву. Вони, як повідомляють, розповіли про "безпрецедентний тиск Москви на тих єпископів УПЦ (МП), які хочуть приєднатися до створення єдиної церкви".

15 грудня 2018 року

Архієрейський Собор Української православної церкви Київського патріархату проголосував за кандидатуру митрополита Переяславського і Білоцерківського Єпіфанія на посаду предстоятеля єдиної Православної церкви України.

6 січня 2019 року

У церкві святого Георгія в резиденції Вселенського патріархату відбулася процедура вручення томосу. Вселенський патріарх Варфоломій вручив томос про автокефалію Православної церкви України митрополиту Київському і всієї України Єпіфанію. Члени української делегації взяли участь у Божественній літургії при спільному відправленні Вселенського патріарха Варфоломія і митрополита Київського і всієї України Єпіфанія.

10 січня 2019 року

Томос про автокефалію для України виставили в Софійському Соборі у Києві.

Цей документ можуть побачити всі охочі.

За матеріалами часопису "Чумацький шлях"

Нещодавно світ побачила нова книга відомого письменника й науковця, доцента Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя Олександра Забарного. Склали її цікаві оповідки про людей славного села Калюжинці Срібнянського району. Серед них і своєрідне дослідження з життя видатного українського письменника Пантелеймона Куліша, ювілей якого відзначається нині на державному рівні. Друкована оповідь – невідома сторінка життя колоритного нашого земляка, що покоїться в Мотронівці Борзнянського району. Друкується з невеликими скороченнями.

Панько і Леся, або Історія однієї любові

Цю історію не знали у Калюжинцях, а якщо й знали, то одиниці... Куди ж нам, грецьосіям! А от уся Україна знала і обговорювала до найменших дрібниць: від Києва до Харкова, від Полтави до самого Санкт-Петербурга... Жвавенько так обговорювали.

Жив собі в Україні у середині XIX століття такий собі пан, Пантелеймон Куліш, людина відома на широких теренах Російської імперії. Письменник, історик, перекладач, журналіст, видавець... одним словом – вчена людина. В українській культурі він визнавав лише двох апостолів – Тараса Шевченка й себе. Мав гарну, розумну, вродливу дружину, до того ж, добру господиню, Олександру Білозерську, відому в українській літературі за псевдонімом Ганна Барвінок. Вона від Панька була на дев'ять років молодшою. Побралися вони у січні 1847 року. Старшим боярином на весіллі був сам Тарас Шевченко!

А далі було судове розслідування у справі Кирило-Мефодіївського братства, заслання до Тули і сімейна трагедія: Олександра народила мертву дитину... Горе! "Людина, яка зіскочила з рейок", – так писав Куліш про себе у ті дні. І це була правда. Шукав себе у творчості, у листах, а ще у любовних інтригах.

Отож улітку 1856 року Куліш, полишив-

ши дружину, мандрував Україною. Йому було вже 37 років і почував він себе самотнім, позбавленим любові. Подорожував від одного поміщика-приятеля до іншого: спочатку до Білозерських у Мотронівку, звідти в Линовицю до де-Бальменів, далі до Галаганів у Сокиринці, а потім до Тарновських у Качанівку.

А у цей час у сусідніх Калюжинцях, у родині поміщика Григорія Милорадовича, зростали дві красуні-доньки – Марія і Олександра, або Леся, як її називали рідні. Леся була на два роки старша за сестру. Така вродлива, чепуренька, з розумними карими очима, з довгим, заплетеним у косу, волоссям. Дівчата володіли кількома іноземними мовами. Леся вільно розмовляла російською, французькою, німецькою, але перевагу надавала рідній – українській...

Родина Милорадовичів володіла землями у Калюжинцях ще з 1715 року. Під час московсько-турецької війни 1711 року сербські вельможі, брати Михайло, Гаврило та Олександр вступили на службу до російської армії, за що отримали великі маєтності на Гетьманщині. Калюжинцями був обдарований Гаврило. Згодом село відійшло його сину Антону, а далі вже передавалося у спадок. Саме коштом Милорадовичів у 1743 році була збудована в Калюжинцях велична Покровська церква, нещадно зруйнована більшовиками...

У часи, коли відбувалася наша історія, Калюжинцями володів Григорій Петрович Милорадович – поміщик середньої руки і середнього достатку, у минулому чиновник дипломатичної служби. Завершивши службу в Петербурзі, він вийшов у відставку і разом з дружиною, французенкою зі Швейцарії, оселився в Калюжинцях. Саме тут у 1830 році і народилася Олександра, а згодом і Марія...

Сестри виховувалися у любові та повазі до мистецтва. У Олександри виявився рідкісний голос – драматичне сопрано.

А чи знаєте ви, як у Калюжинцях вміють співати?! Що не родина – співоча капела, що не куток – пісенний вернісаж. Так було віддавна.

Не оминуло це щастя і панночок Милорадовичевих. Почали до Олександри синки панські свататися. Хоч і посаг невеликий, але ж красуня яка! Вихована, чепурна, роду достоїнного. Говорили навіть, що самі Скоропадські бачили її в себе у невістках.

А вона – ні. Чекала на любов велику, неземну та ще й з українською душею. А паничі всі російською цвенькають, зрідка – французькою. Батьки супроти дочки не йшли: її воля – її доля. Отак і засиділася в дівках, аж до двадцяти шести років.

Отож, гостюючи в Качанівці

в Тарновських, у серпні 1856 року, Куліш вперше почув чарівні голоси сестер Милорадовичевих. Познайомився з ними, поговорив... і закохався беззамом в Леся. І Панько припав їй до серця. Дворянин, хоч і збіднілий, розумний, освічений, багато про що знає, а головне – українець. Дарма що одружений!

І розпочався роман. Палкий, бурхливий, нестримний... Старі люди в Калюжинцях згадували, як якийсь пан до Милорадовичів приїздив фаетоном майже чи не щодня. Чи був то Панько Куліш? Достеменно не знаю, бо не згадував він Калюжинці у своїх записках, ані в листах не згадував. Геть затьмарила йому розум Леся. Але листи, які листи він писав до неї! Щирі, пристрасні, натхненні... У 1984 році їх було видано в США з передмовою видатного літературознавця Юрія Шевельова, який назвав ті листи "перлиною його епістолярію".

Так, це був епістолярний роман, який тривав більше двох років. Тож поринемо, шановний читачу, у ці яскраві сповіді душі і серця славетного українця.

У серпні познайомилися, а вже у кінці вересня 1856 року Пантелеймон писав до Лесі: *"Високоловажна панно Олександро Григорівно! Була в мене добра думка листуватись із своїми гарними землячками; отже жизнь ухопила мене у свої лапи і завертіла так, що й добрі думки занедбуєш. Вибачайте і не осудіть мене, Добродійко ласкава. Найкраще Ви вчините, як чистим серцем дасте моему слову віру, що всякій добрій людині бажав би я догодити; та що ж, коли в мене більше діла, ніж часу? Знайте хоть те, що до кого раз повернулося моє серце, то й довіку лежатиме, і свята в моїй душі пам'ять того чоловіка, котрий ущасливив мене хоть на годину. А правду щиро треба сказати, що, наслуховавшись Ваших пісень, я довго не зміг би до себе прийти з великим душевним восторгом. Боже мій! Скільки в нас добра на Україні, і ніхто тому добру ціни не знає!"*

Вона слухала, вірила, серцем тягнулася за ним. Ладна була кинути рідні Калюжинці і линути до нього в Санкт-Петербург. Але він не кликав, навпаки – зупиняв, посилаючись на зайнятість. І знову листи, листи, листи...

"З великим уподобанням прочитав я любий лист Ваш, кохана землячко Олександро Григорівно! Получив я його у великодню суботу ввечері, і повіяло на мене од його весною і воскресенієм. Гарячою душею вітаю Вас, перші весняні квітки українські! Зацвіте послі й багато квіток, та вже ні одна не звеселить так чоловіка."

"...А коли любо Вашому серцю розмовляти з Богом рідною піснею, то й розмовляйте. Од людей того не почувте, що вона Вам промовить словом і голосом. Свята скарбниця духу народного! Найкращі душі складали в неї

своє негибнуще добро і завітали його нам, дітям своїм. Не всякому дається скарб сей: дається він тільки родичам по красоті душевній. Радуймося ж серцем і благодарім Богові, що дав нам зрозуміти ціну сьому сокровищу! Тепер Ви проживаєте найкращу пору своєї життя. Знайте, що які б не були в Вас тепер смутки, а кращого в світі не дознаєте."

*1857, березоля 6,
С.-Петербург."*

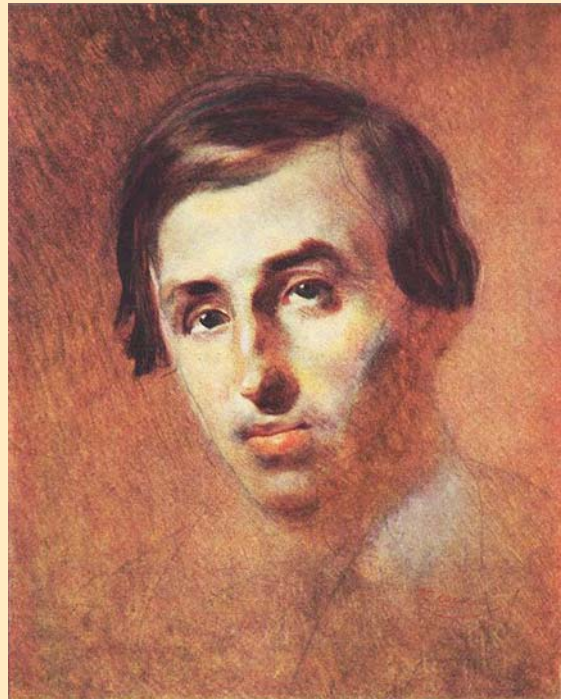
Ці два роки стали для Олександрів справжнім випробуванням. Куліш не робив з їхнього роману таємниці. Про це знали і його дружина, і його друзі. І якщо перша, не втрачаючи жіночої гідності, мовчала, то другі почали кепкувати з Панька за його надмірну закоханість. І це гнітило Леся і не заціпало Панька. Він продовжував писати їй з Санкт-Петербургу:

"...От погляньте в своє серце тим щирим поглядом, котрим дивлюсь я, люблячи Вас не на частину, а на всю Вашу жизнь. Порадьтеся самі з собою, якого б чоловіка любили Ви, як Бога?"

Свята скарбниця духу народного! Найкращі душі складали в неї своє негибнуще добро і завітали його нам, дітям своїм. Не всякому дається скарб сей: дається він тільки родичам по красоті душевній. Радуймося ж серцем і благодарім Богові, що дав нам зрозуміти ціну сьому сокровищу!

Якому б чоловікові корились Ви з радістю? Невже того, хто має одно багатство? Ні, такого щиро Ви не полюбите! Знайте, що серце колись попросить, потребує свого права".

Вона повірила... У серпні 1857 року Леся збирається перебраться до Петербургу, щоб восени поїхати з Паньком за кордон. Вона зважилася на це... Чи зацінів він цю пожертву? Ні... знову закохався за невідкладні справи, за велику потребу у редакторській роботі. Саме в цей час із Немирова надіслала йому оповідання Марія Вілінська, майбутня Марко Вовчок. Із Кулішевої руки її оповідання пішли в люди. На початку 1858 року Марко Вовчок приїздить до

**Пантелеймон Куліш
(Т. Шевченко, 1847)**

Петербургу. І Куліш знову шаленіє від уже нового кохання. Олександрі він пише: *"Знаєте що? Покиньте мене тепер. Перестаньте до мене писати. Се мені не велике ще буде горе, бо тепер Марко Вовчок коло мене. Він мені сизим голубом гуде і соловейком співає. Він мене з великої туги визволяє. Він мене на світі задержує".*

Це була зрада... Кулішевий лист напровесні завіхолив Лесину душу, спустошив серце. Заморозив вишневий квіт, кинув на поталу почуття... Три роки знадобилося Олександрі Милорадовичівні, щоб притишити біль серця, відігріти душу і повернути її до життя. Збайду-жіло серце, спепелилося... У 1861 році Леся побралася з німецьким підприємцем фон дер Флітом.

Життя налагоджувалося, стихілилися сердечні рани, зцілилися. Бо зговувала їх пісня. У найтяжчі хвилини життя Леся не полишала співу, примножуючи славу української пісні. Виступала в концертних салонах Полтави, Чернігова, Києва, Санкт-Петербурга. Її акторський талант високо цінував Марко Кропивницький. Відійшла в засвіти у 1890 році, полишивши за собою добру славу і шану, збагативши своїм чарівним співом скарбницю української пісенної культури.

А що ж Куліш? Його роман з Марко Вовчком був також швидкоминучий. Цього разу зрадили вже його... Він мав Марією, збирався з нею виїхати на відпочинок за кордон. Та ним знехтували. Вовчок виїхала за кордон, але з Тургенєвим...

Олександр ЗАБАРНИЙ

Крихта щастя

Майже на межі минулого і нинішнього років видавництво "Український письменник" порадувало читачів новою книгою відомого українського письменника, лауреата літературної премії імені Павла Тичини Дмитра Головка "Співучі Піски". Ця книга присвячена синам Тарасу, Андрію та дочці Олесі і є своєрідною сповіддю перед Материзною – рідним селом автора – багатостраждальними Пісками, які є колискою не тільки для нього, а й для його славетного земляка Павла Тичини.

Дмитра Головка

(до 85-річчя поета)

У зібраних творах книги Дмитро Андрійович постає перед читачем мов на сповіді перед рідним отчим краєм, де закопана його пуповина, сповіді перед своїми земляками. І звучить ця сповідь праведними словами молитви, без фальші. Вчитаймося у рядки і замислимося над словами: "Рідне село колись перетинала річечка з милою назвою Щолощина. Стою на її височезному березі й люблюся людськими городами, що прикрашають висохле річище. Межі земних клопотів нагадують мені меридіани, паралелі на кольоровій карті. А, може, тут справді центр землі?"

І якщо для поета межі людських клопотів нагадують меридіани та паралелі на кольоровій карті, то я трішки перефразую його думку і скажу, що кожен рядок його віршів легко, я б підкреслив, невимушено лягає на всі паралелі й меридіани людської душі, яка разом з автором "сльозинку стирає з щоки", коли цілує "одвірочок (рідної) хати" ("Вдома"). І вже тут маю підкреслити, що Дмитро Головка є улюбленцем Музи, бо багато його літературних творів вже давно співають як народні пісні. Згадаймо бодай "На зорі мене, мамо, збуди". Її переспівали сотні аматорських і професійних колективів і стільки ж солістів. Те ж саме із піснею "Бровиця", яка стала своєрідним гімном однойменного районного центру, біля якого розкинулися й його Піски.

Перед тим, як ступити на літературну ниву, Дмитро Головка здобув спеціаль-

ність різьбярка по дереву в Київському художньо-ремісничому училищі, бо він змалечку мав Божу іскру не тільки до римування слів, а й до малювання. Роботу

поєднував з літературною творчістю. Настирливо став загнздувати Пегаса, коли став студентом журфаку столичного університету. Його здібності, філігранну працю над словом рано помітили класики Володимир Сосюра, Андрій Малишко, Максим Рильський і, звичайно ж, Павло Тичина. Саме він написав: "Вірю й бачу – у Дмитра Головка широкий творчий шлях відкривається. Широ радію Вашому зростанню..."

Книга "Співучі Піски" – лиш один вагомий плід із його духовного саду. Урожай же за роки творчості досить плідний. Розпочав він свій творчий запис збіркою ще студентом Шевченківського університету "Плем'я робітниче". Вже в ній він подав свій сильний голос і вже тоді читачам "стало молодю і любо,

мов спека розгулялася дощем...". За нею пішли "Зоряна вісь", "Снага", "Два корені веселки", "Непочата вода". Саме за дві останні книги він удостоївся літературно-мистецької премії імені Павла Тичини. Ось так, крок за кроком, тобто, книжка за книжкою і прокладав він свою творчу просіку до обрію. Саме так "Просіка до обрію" Дмитро Андрійович і назвав одну із своїх поетичних книг, яка теж стала знаковою у його творчому надбанні. Згодом на шляху до метафоричної просіки до обрію він добірним словом "освячував праці стежу" ("Народження"), тамував спрагу і черпав натхнення із Святої Криниці на лісовій галявині неподалік Пісок.

Натхнення у творчості додає поетові й справжній сад, де "даль маливнка квітчає./Під лісом – груші білий дим". Щороку він радує дбайливого господаря яблуками, грушами, персиками, виноградом. А ще цей садочок-райочок є ковтком свіжої водиці для тамування творчої спраги, для плекання врожаю духовного. Він і сьогодні йде "до саду на пораду". А ще він сповідається нам, що "в старім саду читаю книгу/ Людської долі і ганьби" ("В покинутім саду"). Життя склалося так, що Дмитро Андрійович вже не один десяток років вкоренився, мов той запорізький дуб на Хортиці, "який не підтято на глибинах моєї судьби..." і він пророста "корінцем... у твій корінь...", у звичайному сільському будиночку в Мочалищі.

Літературна нива Дмитра Головка творча і правдива, вона засіяна надзвичайно широю атмосферою. Як і попередні книги, "Співучі Піски" з першого розділу "На порозі віку" спонукають до роздумів, переживань з ліричними героями творів. Цілком виправдано, що чільне місце вже на початку цього розділу автор віддав поемі "На сонячній межі". Присвячена вона Павлові Тичині і розпочинається його листом землякам, датованим грізним і трагічним 1937-м роком. Роком великого терору проти української інтелігенції. У листі він ділиться своїми враженнями від приїзду в рідне село, зустрічами із земляками. Повідомляє, що пересилає їм 39 квітанцій на передплаті за свій кошт газети і журнали для школи і бібліотеки, учительському колективу.

Як і в багатьох попередніх названих мною і не названих, бо їх перелік займе чимало місця, книгах, він береться за історичну тему не заради того, аби банально нагадати, що сонце

заходить за обрій на заході, не просто описує ті чи інші події, а спонукає нас думати, співпереживати з героями, оцінювати їх вчинки, пити з цих історичних джерел правду, очищати їх від мулу "радянщини", коли справжнім патріотом України – гетьманом Мазепою лякали дітей і втовкмачували нам у голову про його підлість і зрадництво, коли недавно кріпацьку радянську дійсність переливали в "чуття єдиної родини". На мій погляд, про історичну тематику своїх творів автор досить образно сказав такими рядками: "вже дідуся давно немає, не вирвуся з його обійм". Поет і сам розмірковує, чи не "перелитись в діда думи?" Та не варто "лишатись з його сумом", а треба "творити радість до пори?" ("Стукіт у вікно").

А тепер пропоную відкрити сторінки поеми "Батури́н". Не секрет, що колишня гетьманська столиця, її велич і трагедія привертає увагу багатьох поетів і письменників. Ліки на цю кровоточиву рану на тілі нашої держави поклав і Дмитро Головка. Та чи міг він стояти осторонь, коли столика біда з чужини "прийшла до міста і села". Приємно, що автору вдалося зробити не переспів тих грізних подій і часів, а сказати своє вагоме слово про трагедію, коли "палав Батури́н./ І солдати в огонь жбурляли немовлят./ Щоб менше naroslo "хохля́т".

Зверну увагу на виписані автором яскраві характеристики учасників тієї епопеї. Героїв і антигероїв. Сотник Ніс, який провів московитів таємним ходом у Батури́н, є христопродавцем. Він смердючий, "віскряк тремкий", "пихатий", "челядник дикого царя". А ще – "обрезклий з хмелю, пелехатий". Він також недотепа, пройдисвіт, злодій, лизоблюд.

Заслужену негативну характеристику отримав й інший Іуда – Галаган. Він – "підніжок тертий, до зради й підступу мастак", аби зберегти себе, заносить тесак над матір'ю-вітчиною. І Ніс, і Галаган – "гидь", "вельможі блудної Москви", меткі апостоли, які "несли Петрові рабську дяку". Цих христопродавців "чорна тлінь плямує неба голуби́нь". До цього часу.

Вірний гетьману Мазепі Орлик – не підкупний у борні, людина, яка відверто заявила: "московські ласки – не мені", йому не зігне ворог спину. Він – відважний, провидець. І саме йому незадовго до смерті Мазепа довіряє взяти "душі моєї смолоскип" і передати усім, що "стане вільним рідний край". Гордієнко "став би каменем наріжним в борінні гетьмана з Петром", він "бачив різне, змагав і шторми і грозву", але, як зачув тризну по Батури́ну, "зронив згорьовану сльозу". Войнаровський особистим прикладом надихає оборонців Батури́на, бо для нього "немає кращого добра,/ Як в людях запалить багаття/ Супроть

гнобителя – Петра".

Немало добрих слів знайшов поет і для змалювання образу Мазепи.

І небезпечно стало жити "хохла́м", коли козаччину на злам, а в тіло впилася клята воша, "страшний хижак – мутант". Та не треба боятися ворога, а слід розпочинати рихтувати мости і розпочати погоню – до мети! Саме оці метафоричні мости поета ведуть нас у сучасність, де знову повторюється трагедія Батури́на, де продовжує глумливо стовбичити під Полтавою

простягається далі на схід України, бо "сьогодні горе на Донбасі: Імперія розкрила суть". І там, де були шахти вугільні, нині "на вигоду Москві Донбас пручається в крові./А Крим вхопили по-босаяцьки".

Багатогранність тем і сюжетів, образність і метафоричність героїв і подій, вмiле використання числової символіки та біблійно-філософської категорії триєдності, різноманітних джерел для написання прозових і поетичних творів дають підстави говорити про велику обдарованість автора "Співучих Пісок". Навіть у такому поважному віці він залишається на передовій справжнім бійцем, патріотом, вірним сином своєї України, рідного краю, який "в поле йде із минулим і майбутнім" ("Не з легенди..."),

який запевняє: "О рідне слово! Ми – в бою!". І ми без тіні сумніву віримо цьому.

Достеменно знаю, що в шухляді його робочого стола ще немало не надрукованих творів. Переконалий, він, як і до цього, буде "давати ліні відкоша" ("До школи"). Без сумніву, зима нарімує "божій людині", а саме так називав Павло Тичина тих, хто писав вірші, нових поезій, весна на крилах ластівки принесе теми для новел та афор, літо пройде в творчому саду, а осінь забуває праведним літературним ужинок про велич, болі й тривоги Материзни. І цими знайденими крихтами щастя Дмитро Головка, як і його наставник Павло Тичина, знову щедро поділиться з читачами. Бо в нього "на думці ...не ордени", а "душі душевні злами" ("Поїдьмо, друже"), аби його рідний край і надалі дзвенів радісними піснями.

Микола ГРИНЬ,
член Національної спілки
журналістів України, лауреат
літературно-мистецької премії
імені Пантелеймона Куліша

Не секрет, що колишня гетьманська столиця, її велич і трагедія привертає увагу багатьох поетів і письменників. Ліки на цю кровоточиву рану на тілі нашої держави поклав і Дмитро Головка. Та чи міг він стояти осторонь, коли столика біда з чужини "прийшла до міста і села". Приємно, що автору вдалося зробити не переспів тих грізних подій і часів, а сказати своє вагоме слово про трагедію, коли "палав Батури́н./ І солдати в огонь жбурляли немовлят/ Щоб менше naroslo "хохля́т".

"вівтар нашої держави", а насправді ж – меморіал чужої слави, це "наша згуба", "великі брехні для дурних..." Цей міст

СЛАВНИЙ ЛИЦАР УКРАЇНИ

17 лютого 2019 року минуло 355 років з дня загибелі під Новгородом-Сіверським славного лицаря України – вінницького (кальницького) полковника Івана Богуна, сподвижника гетьмана Богдана Хмельницького.

Зовнішній вигляд Івана Богуна відомий український історик Олександр Дмитрук описував так: "Можна припустити, що він був вище середнього зросту, міцний в плечах, волосся темно-русяве, очі світлі. Якось я натрапив на повідомлення про те, що в нього була задовга шабля. Шабля підбиралася кожним козаком індивідуально, довжина її лежала від кінчиків пальців до плеча. Якщо у Богуна шабля була довша, ніж у інших, то, значить, рука була теж довша. Стосовно інших особливостей, пишуть, що полковник був "дворуком". Це означає, що він міг одночасно орудувати двома руками з шаблями, що дуже і дуже складно, особливо сидячи на коні. Якщо це так, то він міг лише за допомогою ніг керувати конем". У битві під Охматовим в 1655 році Іван Богун зустрівся в поєдинку з кращим лицарем Польщі Сигізмундом Руцицем, який мав титул полковника. На рахунок Руциця було 173 виграних поєдинки, але Богун ударом шаблі з лівої руки вбив його.

Що відомо про близьких Богуна? Як пише Дмитрук, ім'я дружини невідоме, одне з історичних джерел повідомляє, що він мав двох синів. Старший Тимофій був сотником у містечку Тростянець на Вінничині, про молодшого відомості ще скупіші. Про самого Богуна Дмитрук пише: "Іван Богун народився в Вінничині (десь у теперішньому Калинівському районі) і походив з досить заможного роду. Його дід мав маєтності, які втратив в боротьбі з родиною Калиновських. У мене є підстави сумніватися, що його прізвище – Богун – справжнє. За деякими джерелами його справжнє прізвище Мороз. Ще у юності Іван Богун навчався в Німеччині, де здобув фах інженера-

фортифікатора. Згодом це стало йому у пригоді: оборони, які він організував, ніхто так і не здолав. Цікаво, що Богун був майстром зимових боїв. Тому поляки називали його "хитрим зимовим лисом". Це він здогадався на зиму кувати коней іншими підковками – з шипами".

Військовий олімп розпочався у березні 1651 року після успішної оборони Вінниці й порятунку у червні цього ж року козаків під Берестечком. Також відомо, що Богун разом з полковником Максимом Кривоносом і Данилом Нечаєм не підтримав Переяславської угоди гетьмана Богдана Хмельницького. В 1662 році Богун був заарештований поляками і ув'язнений у фортеці Мальборг (Марієнбург). Готуючись до захоплення Лівобережної України, польський король Ян Казимир II вирішив використати популярність і військовий талант Івана Богуна в інтересах Польщі. В 1663 році він звільнив його і доручив командувати полками неавторитетному серед козацтва правобережному гетьману Павлу Тетері. У період воєнних дій на Чернігівщині Богун вступив в таємні переговори з лівобережним гетьманом Іваном Брюховецьким, чернігівським полковником Степаном Пободайлом і ніжинським полковником Нечипоренком, яким він час від часу через гінців надсилав усі дані про плани поляків. Та за Богуном пильно стежили довірені особи гетьмана Тетері та короля. Під час перебування поляків під Новгородом-Сіверським і підготовкою до вирішальної битви про дії Богуна довідався король Ян Казимир. Його викликали на військову раду. Що відбулося на ній, невідомо. Та 17 лютого 1664 року під час засідання ради Богун загинув. Історія залишила

нам різні відомості про його загибель. Одні учасники походу писали, що його розстріляли, інші – що його зарубали. Сам король в листі до дружини писав, що, довідавшись про зраду Богуна, він хотів його покарати, та Бог розпорядився по-своєму. Як би там не було, знаючи мужність і хоробрість козацького ватажка, свою смерть він прийняв достойно. В своєму Універсалі до населення від 23 лютого 1664 року гетьман Іван Брюховецький вказував, що "Богун помер від ляхів в тяжких муках".

Прошло багато років, але народ України не забув імені свого славного лицаря. В часи громадянської війни в 1918 році свій полк Микола Щорс назвав Богунським. В роки Другої світової війни у складі Чернігівського партизанського з'єднання один з партизанських загонів носив його ім'я. В 1944 році один з куренів Українського визвольного війська також носив ім'я Івана Богуна. 25 лютого 1994 року за сприяння членів новгород-сіверських осередків "Просвіти", Конгресу українських націоналістів, райдержадміністрації і козацтва біля села Комань було відкрито пам'ятний знак на місці ймовірної страти полковника. Цей пагорб став відомим на всю Україну. Двічі на рік – 17 лютого і 14 жовтня – там збираються представники громадськості і козаки з Н-Сіверщини і України. До пам'ятного знаку веде вулиця, названа його іменем. Пам'ятний знак видатному українцю 17 лютого 2017 року відкрито і в місцевому парку.

Павло ПРОВОЗІН,
старший науковий співробітник
краєзнавчого відділу
музею-заповідника
"Слово о полку Ігоревім"

На адресу Чернігівського земляцтва, як і до багатьох державних та громадських діячів, надійшло звернення нашого земляка, московського політв'язня Павла Гриба. Подаємо окремі витяги з нього:

Крик душі

Шановна громадо України, представники влади і лідери правих сил! Я, полонений, звертаюся за підтримкою до всіх патріотів великої України і всіх небайдужих. Зараз, як ніколи раніше, я хочу сказати своє слово про те, що зі мною трапилось насправді і чому від громади приховують правду, оскільки у зв'язку із моєю останньою заявою людомори ФСБ будуть знову про мене брехати, бо нездатні визнати свою поразку, а також просити підтримки у всіх допомогти показати всьому світу всю нікчемність цих пройдисвітів і створеної ними системи, яка зараз "судить" мене за поширення правди і ідей, аби після спробувати "виправити" мене гумовим кийком за мої праві погляди і власну ідею, що, звісно не вдасться, бо я не пошкодую свого життя.

Минуло вже майже півтора роки з того часу, як мене підступно викрали людомори на День незалежності. За цей час багато що трапилось у світі і в Україні, однак боротьба за визволення наших полонених триває незмінно. На заваді ворог ставить усі можливі пере-

пони, однак врешті-решт змушений буде провести обмін, бо надто вже дорого нас тут ламати.

В Московщині, як і всюди у світі, є недурні люди, які мають усвідомлення того, що відбувається насправді, розуміють злочинну суть Московії, її агресію проти незалежності народів і необхідність неминучого розпаду імперії, готові підтримати Україну у боротьбі за державність і переконані в своєму призначенні боротися супроти цього зла. Я зустрічав таких людей і спілкувався з ними. Крім того, я брав участь у всіх подіях, починаючи з того часу, як в 15 років вийшов на Майдан на протест проти безперспективного майбутнього, яке зробила б тоді для всіх тодішня влада.

Викрасти мене, ввівши в оману, було не дуже складно, бо це не зразу втнеш. Зробили з лемеша швайку. Либонь, гадали, що ніхто не здогадається. Давно вже здогадувались, панове. Мудрого – не одурити, чесного – не купити, мужнього – не зламати. Дурили в полоні, обманювали і на суді. Хотіли, щоб я пішов на співпрацю і в дурні пошився. Аби то так сталося, як гадалося. Я зразу знав, що у

полоні, де я начебто опинився, мене не шкодуватимуть, і ніхто не шкодував. Як били москалі, то щиро. Створили під слідством важкі умови життя, що тривали майже 10 місяців. Як наслідок, нині погіршилось здоров'я, почав хворіти, бува, частенько почуваю себе зле. Хочуть мене людомори поскоріше засудити і сховати від очей людських подалі роки на 8–9, гадаю. Тож нагадаймо їм і всьому світу, що і мене, і всіх патріотів треба звільнити, запустивши і підтримавши всіма силами #freeukrainianpatriots, доки всі патріоти не будуть звільнені з полону!

Наостанок, я бажаю всій Україні миру і процвітання, не забуваймо, що мир приходить після війни і перемоги зі звільненням усіх наших земель.

Я не втрачаю надії і сподіваюсь на всіх вас і на вашу підтримку, що, прочитавши ці рядки, ви знайдете час поширити їх чи написати лист. Покажіть світу тих, хто схований тут у застінках. Я вірю в сили мого народу, моїх близьких, всіх, хто небайдужий, всіх, хто змагається за поширення сили і слави Української Держави, що зусилля не будуть марними, що наша влада зробить також все можливе, не дивлячись ні на що, понад усе доклавши зусиль для перемоги, звільнення полонених. В наш час природнім середовищем стало змагання, а сенсом – боротьба. Тож борімося за справедливість!

17.01.2019

Павло ГРИБ

Від редакції. Ми не маємо морального права мовчати, коли такі чисті душою патріоти, як наш земляк, змушені терпіти несправедливість у путінських застінках. Оприлюднюючи цей болючий документ, сподіваємося на підтримку всіх земляків.

У гості до сільчан завітали заступник голови Чернігівського земляцтва Тетяна Літошко, голова Бобровицького осередку Андрій Пінчук та заступник голови Василь Заболотний. Столичні гості привітали присутніх та побажали всіляких гараздів та миру.

Масляна у Марківцях

Чарували своїми виступами колективи школярів, працівників дитячого садка "Казка" та фольклорного ансамблю "Марківчанка", який очолює Ганна Тругуб.

Працівники старостинського округу підготували багато млинців, різних на-

чинок та пригощали ними всіх присутніх, а троїсті музики звеселяли своїми чарівними мелодіями.

Тож на масляну у Марківцях, як велить звичай, не тільки співали, танцювали, тішились різними смаколиками, а ще й прощення просили, бо згідно на-

родних традицій, кажуть, що входить у Великодній піст бажано з чистими помислами та прощеними, адже це потрібно як для тіла, так і для душі.

Тетяна СУГОНЯКО,
в.о. старости Марковецького старостинського округу

Принципова позиція, або Якщо не я, то хто ж?..

Хвалити начальство – це мій принцип.
Автор

Ось принциповий погляд мій:
раз ми в державі правовій,
то хай ніхто не забува,
що в нас держава правова, –
тут має той найбільше прав,
хто цю державу обікрав,
і той лиш гідний похвали,
кого в начальство возвели.

А хто ж похвалить крадія,
якщо не я?!

Ода політичній стабільності у правовій державі

Ми в державі, де трудящі
мають право жити краще,
без лукавих антимоцій,
щоб не злодії в законі,
не хапуги й мародери,
а законні мільярдери
з узаконених грабунків
нам давали подарунки
(хоч по локшині на свята!),
аби віццям вовк був братом,
а козли жили, як люди, –
і стабільність буде всюди
у державі, де трудящі
мають право жити краще!

Шановний читачу, уловлюєш суть:
одні мають право, а інші – живуть,
керуючи тими, хто має лиш право
і ніби свою українську державу...

Реєстри недоторканих

На одну верховну миску –
сорок п'ять партійних списків.
В списках тих – одні і ті ж:
хто проліз – спокійно їж,
бо не в праві сили свіжий
відірвать тебе од їжі,
хоч ти, ніби для протесту,
навіть випадеш з реєстру...

Право альтернативного вибору

Цей злодюга, той шахрай:
кого хочеш – вибирай!
Є іще два варіанти –
брехуни та спекулянти,
хоча, врешті, всі вони –
спекулянти й брехуни...

Гриць Гайовий

Велика Миколі Борщу на 80-ліття

Уже вісімдесят промчало літ –
а це вже, як по Божому, немало –
як Борщ Микола рушив в білий світ
з Заудайки, відкинувши забрало.

І де б не був, він гордо прапор ніс
свого святого і земного роду,
перед своїми не копилів ніс,
із ближніх не варив підступно воду.

Був школярем, солдатом в Узині,
хоча у Космос не пробив дорогу.
У КПІ не бив баклуші, ні,
себе творив ще з отчого порогу.

Прошли літа. І ось його талант
розквіт, як на городі чорнобривці.
Про це суперсекретний знає КВАНТ,
коли на слово вірити Лисиці.

А що земляцтво наше без Борща!
Він з перших днів між чоловік у ньому,
на нього жар душевний витрача,
до нього лине, як колись додому.

Не богатир на вигляд, а проте
зрівняється не кожен з ним у слові,
як товариство славне золоте
збереться за нагоди при столові.

Він світ пізнав. Америку, Китай
і хутори, і села біля Ічні.
Він знає все, про що не запитай –
людські закони й правила космічні.

Підозрюю, що Борщ нам Богом дан,
тому і йдуть за ним в лобу погоду
заудайці Дяченко і Майдан
й велика многість іншого народу.

Нема для нього кращої ріки,
як тихий Удай у сосновім краю,
де мамині священні рушники
в осиротілій хаті доцвітають.

Тож скажемо і ми сьогодні тут
на особливій на земляцькій Раді:
ні, не злама Миколу часокрут –
незламний той, хто служить
честі й правді.

Нехай і далі зоряться літа –
ще рано спочивать тобі на лаврах.
Он чуєш – грім дороги доліта,
то Ічня озивається свята,
хвалу тобі возносить на литавах.
Озвучив колективне вітання
Леонід ГОРЛАЧ
Фото Ганни СКРИПКИ

ОТЧИЙ ПОРІГ

Шеф-редактор
Віктор ТКАЧЕНКО

Головний редактор
Леонід ГОРЛАЧ

Засновник:
ГО "Товариство
"Чернігівське земляцтво"

Газета зареєстрована Державним
комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення
України 06.XI.2001 р.
Реєстраційне свідоцтво:
серія KB №5594
Передплатний індекс 37630

Адреса редакції:
02002, Київ, Броварський проспект, 15,
тел. 206-87-12
Контакти: www.chz.org.ua,
e-mail: otporig@ukr.net

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

В.В. Ткаченко, Л.Н. Горлач,
В.Ф. Демченко, А.Л. Курданов,
С.М. Кудін, Н.Т. Кольцова,
Т.А. Літошко, П.І. Медвідь,
О.Ф. Орехович, Г.О. Скрипка.

За достовірність фактів,
точність імен і прізвищ
географічних та історичних реалій
відповідають автори публікацій.

Передрук тільки з відома видання.
Рукopиси не рецензуються і не повертаються.

Літературний редактор Ганна Скрипка.
Комп'ютерний набір Ганна Скрипка.

Верстка, дизайн Оксана Кисленко.

Надруковано та зверстано на замовлення
ГО "Товариство "Чернігівське земляцтво"
у КП "Редакція журналу
"Дім, сад, город".
Тираж 800.